

Konrad Meus

Wadowickie "Towarzystwo imienia Króla Jagiełły" w świetle archiwaliów lwowskich (1910-1912)

Wadoviana : przegląd historyczno-kulturalny 11, 114-131

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONRAD MEUS

WADOWICKIE „TOWARZYSTWO IMIENIA KRÓLA JAGIEŁŁY” W ŚWIELE ARCHIWALIÓW LWOWSKICH (1910 – 1912)

Badanie dziejów ziem polskich wcielonych do monarchii austriackiej (od roku 1867 – dualistycznego królestwa Austrii i Węgier) w toku konsekwentnie prowadzonej w wieku XVIII i XIX likwidacji wszelakiej państwowości polskiej przez rządy Rosji, Prus i Austrii, jest niemożliwym bez uprzednio przeprowadzonej kwerendy archiwaliów lwowskich. Wynika to z faktu, iż właśnie Lwów *był ośrodkiem władzy politycznej (najpierw Gubernium, zaś w drugiej połowie XIX wieku Namiestnictwa) oraz siedzibą wielu instytucji życia społecznego, gospodarczego, kulturalnego i naukowego*¹.

Spśród archiwów lwowskich na szczególną uwagę zasługuje Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy (dalej: CPAHU), które od sierpnia 1877 r. zwyczajowo nazywane jest również Archiwum Bernardyńskim². Dla rozważań przedstawionych w niniejszym artykule decydujące znaczenie posiada jeden z zespołów archiwalnych należący do zbiorów CPAHU, a mianowicie zespół *Namiestnictwa Galicyjskiego* oznaczony sygnaturą 146, gdzie zarchiwizowane zostały wszelakie memoriały (wraz z pismami zwrotnymi) złożone w namiestnikowskiej registraturze od połowy wieku XIX, aż do okresu Wielkiej Wojny.

W dniu 15 listopada roku 1867 na terenie monarchii habsburskiej zaprowadzona została Ustawa Państwowa o prawie stowarzyszeń, zgodnie z którą: *o zamierzonym utworzeniu stowarzyszenia, podlegającego przepisom niniejszej ustawy, mają przedsiębiorcy przed wejściem takowego w życie zawiadomić polityczną*

---

1 A. Krochmal, *Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, Warszawa 2005, s. 13.

2 Tamże, s. 9.

Władzę krajową piśmiennie z przedłożeniem statutów³. W przypadku Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim takową władzę stanowiło Namiestnictwo we Lwowie. Konsekwencją tej ustawy jest fakt, iż do czasów obecnych w zasobie zespołu *Namiestnictwa Galicyjskiego* znajdują się m.in. dokumenty dotyczące działalności stowarzyszeń niepolitycznych zawiązanych na terenie Galicji w okresie autonomicznym, w tym także rejestry wraz ze statutami niektórych towarzystw wadowickich, jak np. „Towarzystwo Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” czy właśnie „Towarzystwo im. Króla Jagiełły”.

RZECZ O POCZĄTKU TOWARZYSTWA. STRUKTURA I CELE „JAGIELLONKI” W OPARCIU O STATUT Z 1910 R.

Nazwa zawiązać się mającej organizacyi brzmi: „Towarzystwo im. Króla Jagiełły”, a siedzibą jej jest miasto Wadowice. Takiej też pełnej nazwy, względnie skróconej („Towarzystwo im. Kr. Jagiełły w Wadowicach”), powstać mająca organizacya używać, względnie taką nazwą pieczętować się będzie⁴. W ten oto sposób został zapisany § 1, odnalezionego we Lwowie, pierwotnego statutu stowarzyszenia, zwanego również zwyczajowo jak podaje Janina Kotlarczyk – Mrozowa, „Jagiellonką”⁵ (aczkolwiek faktycznie – w czasach galicyjskich – skrócona nazwa Towarzystwa brzmiała „Jagiellonia” i obowiązywała w świetle prawa dopiero od kwietnia 1912 r.)⁶. Treść analizowanego dokumentu została uchwalona przez Komitet założycielski Towarzystwa – 24 kwietnia 1910 r.⁷. W kolejności, zgodnie z przywoływaną już Ustawą o stowarzyszeniach (§ 5), pięć egzemplarzy tegoż statutu zostało przez członków – założycieli przesłane do rejestracji w Namiestnictwie lwowskim⁸.

3 *Przekłady Ustaw, Rozporządzeń i Obwieszczeń z Dziennika Praw Państwa dla Królestwa Galicji i Lodomerii, tudzież Wielkiego Księstwa Krakowskiego. Rocznik 1867* (dalej: *Przekłady Ustaw*), Lwów 1867, s. 275.

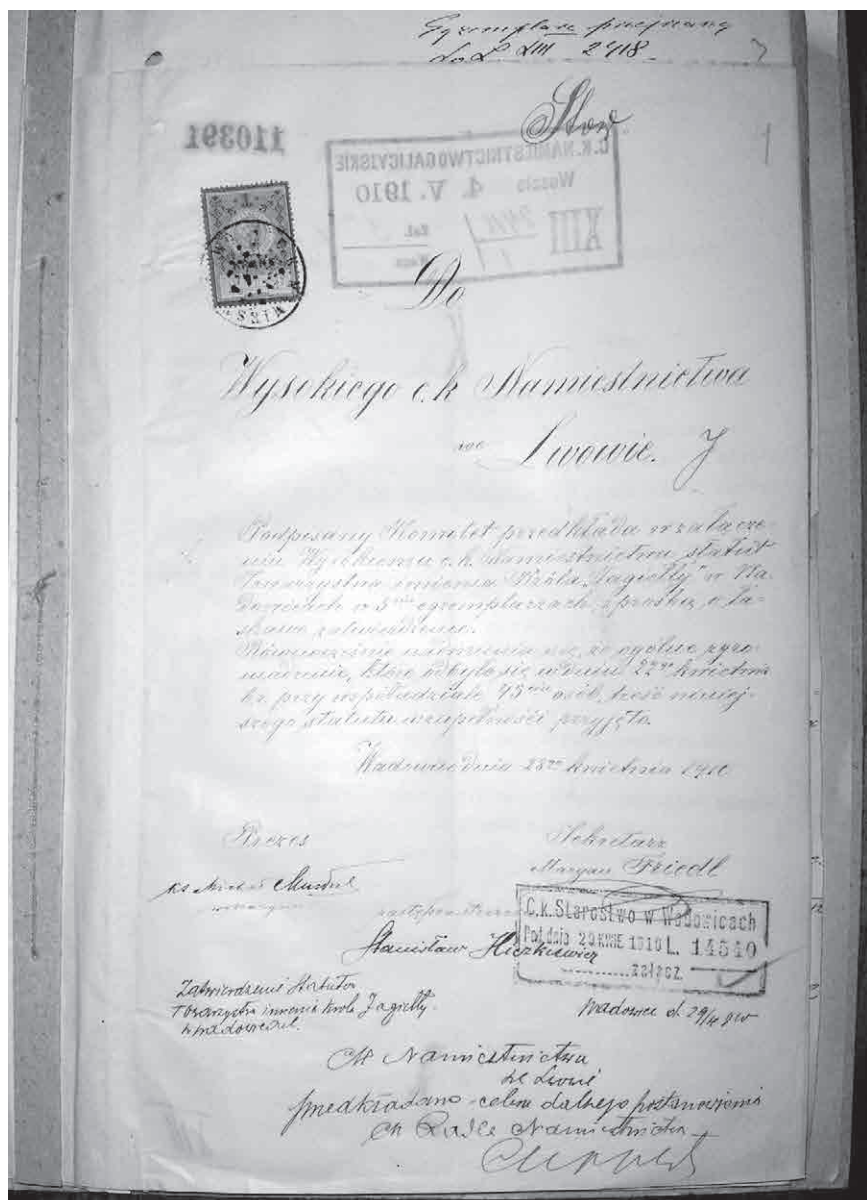
4 Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej: CPAHU/ Lwów): *Rejestracja towarzystwa: „Towarzystwo im. Króla Jagiełły” w mieście Wadowicach* (dalej: *Rejestracja towarzystwa*), zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 3857, k. 3.

5 J. Kotlarczyk – Mrozowa, *Przeżyjemy to jeszcze raz...* [w:] *Nadskawie, almanach kulturalny*, Wadowice 1985/86, s. 28; J. Kotlarczyk, *Tadeusz Kotlarczyk – w służbie wychowaniu obywatelskiemu* [w:] *Wadoviana*, nr 6, Wadowice 2001, s. 94; J. Kotlarczyk, D. Mróz, *Stefan Kotlarczyk i jego Teatr rodzinny* [w:] ... z doby dzisiejszej. *Za matkę i Ojczyznę. Dwie sztuki sceniczne opatrzone komentarzem i przypisami*, Wadowice 2007, s. 29.

6 CPAHU/ Lwów: *Rejestracja towarzystwa*, zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 3857, k. 22.

7 Tamże, k. 10.

8 *Przekłady Ustaw*, Lwów 1867, s. 276.

Fot. 1 – Pismo Komitetu założycielskiego „Towarzystwa imienia Króla Jagiełły” do Namiennictwa Galicyjskiego z kwietnia 1910 r., z prośbą o zarejestrowanie statutu stowarzyszenia (fot. ze zbiorów CPAHU we Lwowie).

Wśród zbiorów CPAHU zachował się dokument potwierdzający przyjęcie przez Władzę we Lwowie wniosku o zatwierdzenie statutów „Jagiellonki”, co nastąpiło w dniu 4 maja 1910 r. Następnie, po sprawdzeniu zgodności statutu Towarzystwa ze wspomnianą ustawą z 15 listopada 1867 r., wydano 18 maja 1910 r. we Lwowie zgodę na jego zarejestrowanie, co oznaczało usankcjonowanie de iure omawianego stowarzyszenia. Nowo powstałe Towarzystwo wpisano w katastrze stowarzyszeń w tomie III na stronie 705 pod pozycją nr 25. Dnia 20 maja 1910 r. dwa egzemplarze statutu Namiestnictwo Galicyjskie nakazało przesłać do Wadowic z poleceniem, aby jeden egzemplarz doręczyć założycielom do rąk Stanisława Hiczekiewicza z oznajmieniem, że c.k. Namiestnictwo nie zakazuje zawiązania tego stowarzyszenia⁹. Drugi egzemplarz został przekazany do wglądu wadowickiemu Starostwu. Z pozostałych trzech kopii statutu przysłanych do Lwowa, dwie oddano do registratury lwowskiej, a jeden do c.k. Centralnej Komisji Statystycznej z siedzibą w Wiedniu. Tym samym proces rejestracji „Jagiellonki” został zakończony w połowie roku 1910¹⁰. Kolejnym dokumentem aktowym stanowiącym argumentum ad rem, iż prawne zawiązanie przedmiotowego stowarzyszenia nastąpiło w roku 1910 jest zachowany w Archiwum lwowskim: *Wykaz A i B Starostwa wadowickiego w sprawie stowarzyszeń niepolitycznych istniejących w roku 1910*, który został przesłany z Wadowic do Namiestnictwa Galicyjskiego w dniu 21 lutego 1911 r. Tamże pod pozycją nr 114 umieszczone zostało „Towarzystwa im Króla Jagiełły” z siedzibą w Wadowicach, z adnotacją, iż zawiązanie tegoż stowarzyszenia nastąpiło mocą reskryptu namiestnikowskiego właśnie w roku 1910¹¹.

Janina Kotlarczyk – Mrozowa, a także Janusz Kotlarczyk i Dominika Mróz, podają m.in. w oparciu o dokumentację rodzinną, iż datą właściwą dla powstania Towarzystwa, którego inicjatorem i animatorem był Stefan Kotlarczyk, jest rok 1908¹². W kontekście powyższej argumentacji, ulokowanie początków stowarzyszenia dwa lata przed jego formalną rejestracją w Namiestnictwie, może oznaczać najprawdopodobniej, iż struktury Towarzystwa zaczęto ustanawiać w okresie wcześniejszym niż rok 1910, co stanowiło – nie tylko w odniesieniu do czasów galicyjskich – zwyczajową procedurę przy zawiązywaniu tego typu stowarzyszeń. De facto sytuacja wymagała wręcz, aby jeszcze przed rozpoczęciem

9 CPAHU/ Lwów: *Rejestracja towarzystwa*, zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 3857, k. 19–20.

10 Tamże

11 CPAHU/ Lwów: *Wykaz A i B Starostwa wadowickiego w sprawie stowarzyszeń niepolitycznych istniejących w roku 1910* (dalej: *Wykaz A i B Starostwa*), zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 5884, k. 1 i 9.

12 J. Kotlarczyk – Mrozowa, jw., s. 28; J. Kotlarczyk, jw., s. 94; J. Kotlarczyk, D. Mróz, jw., s. 29.

O. Z. 47

C. k. Namiestnictwo galicyjskie.

Stowarzyszenie.

XIII. a. 1428

Weszło dnia 3/4 1912

Pr. St. 24/8/910

Ekshibit z 5 załącznik ann.

Przedłożony statut odpowiada w zupełności
wymogom § 4 ustawy z dnia 15. listopada 1867
Dz. u. p. Nr. 134 a mianowicie:

C. k. Starostwo Dystryktu Policyi w _____

z dnia _____ 1912

przedkłada podanie

Wyklat Towarzystwa imienia
Króla Jagielly

i towarzyszy w Waduricach

zmiana

ze statutem stowarzyszenia

Twaga: _____

ad a) §§ 1, 5.
ad b) §§ 7.
ad c) § 2.
ad d) §§ 15, 18.
ad e) §§ 24, 34.
ad f) §§ 36, 41, 44.
ad g) § 44.
ad h) § 44.
ad i) §§ 71.

Przedmiot:

Wadurice „Towarzystwo
imienia Króla Jagielly
Zmiana statutu.

Wpisano w katastrze stowarzyszeń w tomie _____
na stronie 15 pod poz. 2478

W załączeniu podania _____
data do w. k. Namiestnictwa _____ 1912

przesyła się c. k. Starostwo Dystryktu Policyi w Waduricach

Do Złazpedy dnia 15. KWIE. 1912 1912

Odpiśnno dnia 1. MARC. 1912

Kolacyonowani dnia 18. KWIE. 1912

Odwołani dnia _____ 1912

Do biura rachunkowego _____ 1912

Z biura rachunkowego _____

Do registry _____ 1912

Fot. 2 – Pierwsza strona reskryptu namiestnikowskiego z roku 1912, rejestrującego zmiany statutowe „Towarzystwa imienia Króla Jagielly” (fot. ze zbiorów CPAHU we Lwowie).

urzędowych poczynań, mających na celu zalegalizowanie Towarzystwa, uchwalić statut stanowiący podstawę prawną do ubiegania się o zawiązanie stowarzyszenia. Tak więc okres dwóch lat, jaki nastąpił pomiędzy założeniem „Jagiellonki” a jej zarejestrowaniem został poświęcony m.in. na organizację obrad Walnego Zgromadzenia, które następnie podjęło się opracowania, niezbędnego do dalszego funkcjonowania, statutu Towarzystwa.

Do zadań statutowych nowo zawiązanego stowarzyszenia, zgodnie z § 2 Statutu z roku 1910 należały:

- 1) *Skupienie, zjednoczenie i zsolidaryzowanie się wszystkich stanów.*
- 2) *Pielęgnowanie i szerzenie wśród wszystkich stanów polskiego ducha prawdziwie narodowego.*
- 3) *Wzajemne wspieranie się po myśli zasad nauki Chrystusowej.*
- 4) *Pomoc moralna, a w miarę możliwości i rozwoju funduszków Towarzystwa – i materialna.*
- 5) *Kształcenie ducha i umysłu etycznie, estetycznie i naukowo w ogólności.*
- 6) *Kształcenie się w grze na instrumentach muzycznych i w śpiewie w szczególności¹³.*

Dalej, jak wynika z § 3 statutu, powyższe cele Towarzystwo miało osiągnąć w następujący sposób:

- 1) *Przez założenie czytelnicy, złożonej z dzieł pouczających o etycznej i estetycznej treści, polskich czasopism literackich, naukowych, politycznych i traktujących o muzyce.*
- 2) *Przez urządzanie dla członków i nie członków zgromadzeń, odczytów, wieczorków, widowisk, zabaw, przedstawień i wspólnych wycieczek.*
- 3) *Przez gremialne branie udziału w obchodach narodowych.*
- 4) *Przez założenie i utrzymanie stałej orkiestry i chóru.*
- 5) *Przez udzielanie członkom Towarzystwa i ich rodzinom porad i pouczeń lub wsparcia w formie zwrotnych i bezzwrotnych pożyczek i datków¹⁴.*

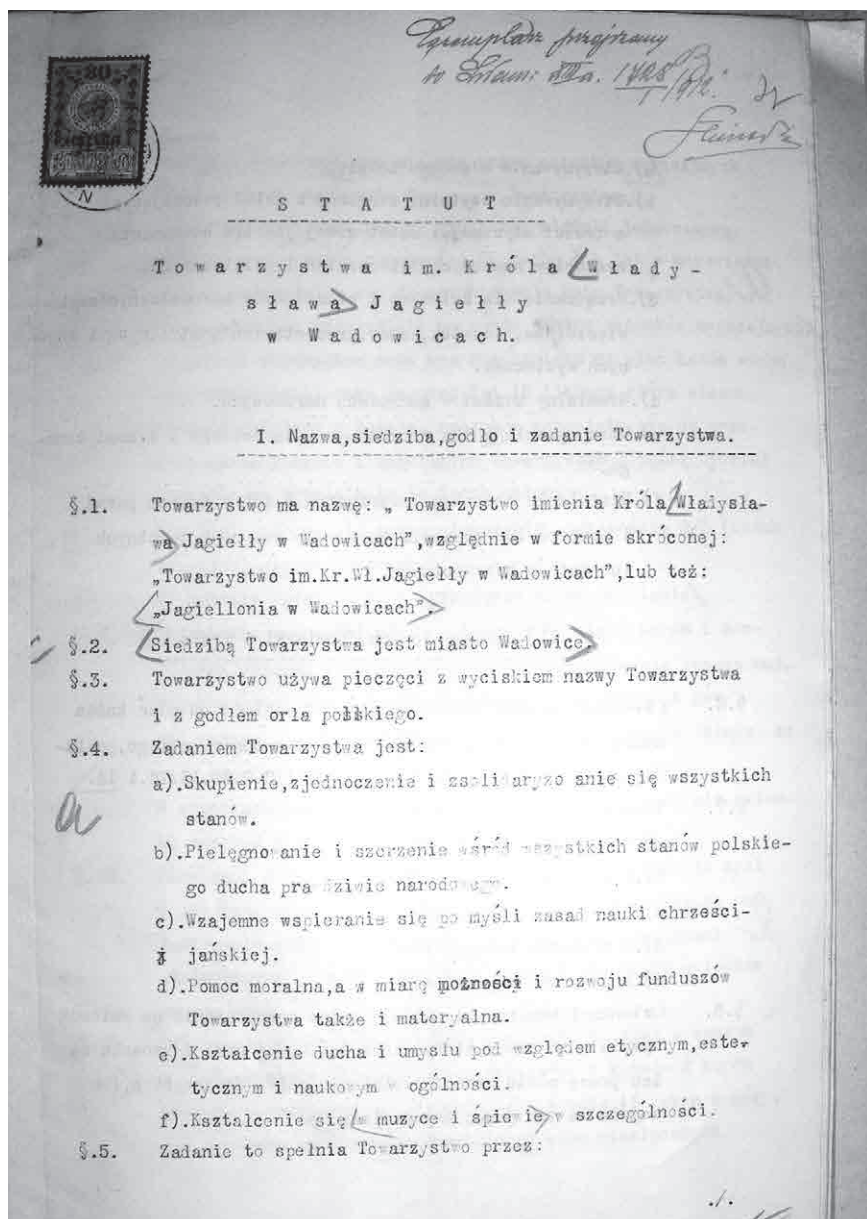
Zgodnie z pierwotnym statutem Towarzystwa, jego członkami mogli być wszyscy obywatele monarchii austro-węgierskiej, bez względu na płeć i pochodzenie, którzy byli podzieleni na członków: rzeczywistych, wspierających, honorowych, inicjatorów, a także członków – założycieli. Do obowiązków ogólnych członków stowarzyszenia należało:

1. *Regularne uiszczanie składek.*

---

13 CPAHU/ Lwów: *Rejestracja towarzystwa*, zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 3857, k. 3.

14 Tamże

Fot. 3 – Pierwsza strona statutu „Jagiellonki” z roku 1912 (fot. ze zbiorów CPAHU we Lwowie).

2. Gorliwe popieranie celów Towarzystwa.
3. Ścisłe wykonywanie przyjętych na się obowiązków wobec Towarzystwa.
4. Bezwarunkowe poddanie się postanowieniom niniejszego statutu, zarządzeniom Wydziału, jako też uchwałom Zgromadzeń i wyrokom Sądów polubownych.
5. Strzeżenie honoru swego zawodu¹⁵.

Poza wspomnianymi obowiązkami ogólnymi, statut precyzował również zobowiązania i przywileje dla poszczególnych grup członków „Jagiellonki”. Jednocześnie członkowie stowarzyszenia posiadali prawo przynależności do kilku z wymienionych powyżej kategorii członkostwa, co oczywiście wiązało się ze zwiększeniem zakresu świadczeń przez takowe osoby.

Tabela 1. Zasady członkostwa w „Jagiellonce”¹⁶.

Rodzaj kategorii członkostwa	Obowiązki (charakterystyka) poszczególnych członków	Przywileje poszczególnych członków
Członkowie rzeczywiści	Uiszczenie składki wpisowej w wysokości 2 koron, regularna opłata miesięczna w kwocie 1 korony.	Czynne i bierne prawo wyborcze, a także prawo aktywnego udziału w zebraniach Walnego Zgromadzenia. Prerogatywy decyzyjne podczas trwania posiedzenia Walnego Zgromadzenia.
Członkowie wspierający	Obligatoryjna roczna składka w kwocie minimum 10 koron.	Prawo uczestniczenia w obradach Walnego Zgromadzenia, zebraniach i odczytach, jednak bez głosu decyzyjnego.
Członkowie honorowi	Brak obowiązku płacenia składek członkowskich (członkowie mianowani przez Walne Zgromadzenie na wniosek Wydziału, członkostwo przyznawane za szczególne zasługi na rzecz Towarzystwa).	Podobnie jak członkowie wspierający, bez prawa głosu rozstrzygającego podczas posiedzeń Walnego Zgromadzenia. Posiadanie przywileju głosu doradczego.
Członkowie inicjatorowie	Faktycznie członkowie rzeczywiści stowarzyszenia, którzy nosili nomenklaturę „inicjator”, gdyż jako pierwsi powzięli zamiar założenia i rejestracji Towarzystwa.	Prawo wyboru i wybieralności. Możliwość uczestnictwa w zebraniach Walnego Zgromadzenia i jednocześnie posiadanie głosu rozstrzygającego podczas jego obrad.
Członkowie założyciele	Status ten posiadały osoby, które jednorazowo wpłaciły na cele statutowe Towarzystwa kwotę 50 koron.	Przywilej głosu decyzyjnego podczas zebrań Walnego Zgromadzenia.

15 Tamże

16 Tamże, k. 4.

Członek Towarzystwa mógł zostać wykluczony ze stowarzyszenia przez Wydział Towarzystwa w dwóch przypadkach, a mianowicie, jeśli ów członek działał świadomie na niekorzyść stowarzyszenia lub jeśli zostały mu udowodnione tzw. czyny niehonorowe. Poza karnym wykluczeniem z „Jagiellonki” jej członkowie mogli również zostać wykreśleni ze stowarzyszenia na skutek śmierci, w konsekwencji zalegania trzymiesięcznych składek i po złożeniu pisemnego wniosku o rezygnacji. Rehabilitacja członka, który utracił swoje prawa, mogła nastąpić w dwójnasób, po pierwsze po uwzględnieniu przez Walne Zgromadzenie ewentualnie wniesionego odwołania od decyzji Wydziału dotyczącej wykluczenia i w kolejności po uregulowaniu miesięcznej składki członkowskiej, bądź po wtóre, jeśli wykreślony (w związku z zaległościami składkowymi) uprzednio członek ponownie uiszczył opłatę wpisową, a następnie opłacił trzymiesięczną zaległą względem stowarzyszenia kwotę. W § 7 statutu „Towarzystwa im. Króla Jagiełły” dokonano także zapisu, iż w przypadku, jeśli któryś z członków dopuściłby się *wielkich przekroczeń względem Towarzystwa* mógł, po decyzji Walnego Zgromadzenia, utracić prawo członkostwa dożywotnio¹⁷. Na przełomie lat 1910/1911 – jak podaje *Wykaz A Starostwa wadowickiego w sprawie stowarzyszeń niepolitycznych istniejących w roku 1910* – do „Jagiellonki” należało 107 tzw. członków zwyczajnych (posiadających status członka rzeczywistego)¹⁸.

Władzę w Towarzystwie pełniły Walne Zgromadzenie i Wydział. Do prerogatyw Walnego Zgromadzenia należał m. in. wybór prezesa i dwóch wiceprezesów (lub zawieszanie tychże), wybór członków Wydziału, ustanawianie wysokości wpisowego i składek członkowskich, rozstrzyganie w kwestii odwołań od decyzji Wydziału, uchwalanie i odrzucanie wniosków skierowanych z Wydziału, mianowanie członków honorowych, podejmowanie decyzji odnośnie zmian statutowych, a także regulacje dotyczące zasadności ewentualnego rozwiązania Towarzystwa. Każdorazowo Walne Zgromadzenie prowadził prezes lub jeden z jego zastępców, z kolei funkcję protokolanta pełnił sekretarz Wydziału. Zwyczajne Walne Zgromadzenie było zwoływane zgodnie z § 10 Statutu przez Wydział w pierwszych trzech miesiącach każdego roku kalendarzowego. Z kolei nadzwyczajne posiedzenie Walnego Zgromadzenia mogło być zwołane przez Wydział w razie konieczności, jeśli wymagała tego mająca być omawianą kwestia, bądź też w oparciu o pisemny wniosek 2/3 części członków rzeczywistych

---

17 Tamże, k. 5.

18 CPAHU/ Lwów: *Wykaz A i B Starostwa*, zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 5884, k. 9.

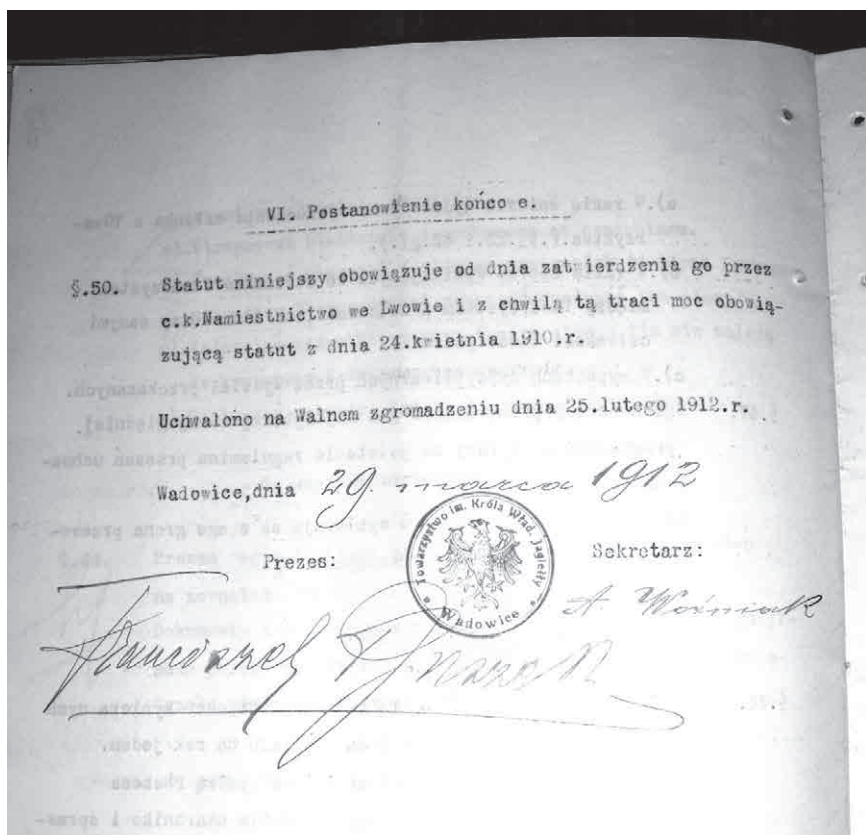
Towarzystwa. Uchwały Walnego Zgromadzenia zebranego w pierwszym terminie nabierały znaczenia prawnego tylko wówczas, jeśli *podczas głosowania obecna była absolutna większość członków rzeczywistych*, w innym razie należało po odczekaniu pełnej godziny zegarowej zwołać drugie Walne Zgromadzenie w oparciu o ten sam porządek obrad, przy czym w tym drugim przypadku wystarczała *do powzięcia prawomocnych uchwał jakakolwiek ilość członków*¹⁹. Należy także zaznaczyć, iż wszelakie uchwały Zgromadzenia zapadały po przegłosowaniu ich przez większość – obecnych podczas obrad – członków rzeczywistych, w przypadku równości oddanych głosów, o przyjęciu, bądź odrzuceniu uchwały rozstrzygał prezes, a pod jego nieobecność jeden z wiceprezesów²⁰.

Organem wykonawczym i kierującym omawianego stowarzyszenia był Wydział Towarzystwa, który do roku 1912 składał się (wraz z prezesem i dwoma wiceprezesami) łącznie z jedenastu członków. W gestii Wydziału było m.in. organizowanie administracji Towarzystwa poprzez wybór: sekretarza, skarbnika, bibliotekarza i gospodarza wraz z ich zastępcami, czy prowadzenie korespondencji instytucji. Ponadto członkowie Wydziału: zwoływali Walne Zgromadzenie i przygotowywali wnioski pod jego obrady, zarządzali majątkiem stowarzyszenia, posiadali prawo przyjmowania, a także wykreślenia i wykluczania dotychczasowych członków Towarzystwa, ponadto udzielali: napomnienia, kary i nagany osobom przynależnym do organizacji, a także wykonywali uchwały przyjęte podczas Walnego Zgromadzenia. Członkowie Wydziału zobligowani byli do corocznego składania sprawozdań ze swojej działalności i funkcjonowania Towarzystwa w ogóle²¹. Mocą § 14 Statutu zwyczajne posiedzenia Wydziału odbywały się raz w przedziale miesięcznym, zaś nadzwyczajne zebrania organu zarządzającego zwoływane były w zależności od potrzeby. Niezbędne quorum przy podejmowaniu przez Wydział uchwał wymagało obecności sześciu jego członków; podobnie, jak w przypadku obrad Walnego Zgromadzenia, o przyjęciu danej uchwały rozstrzygała większość, a w razie równości decydujący głos posiadał przewodniczący posiedzenia, czyli prezes lub jeden z wiceprezesów, a pod ich nieobecność najstarszy członek Wydziału. Statut wprowadzał surowe regulacje wobec reprezentantów Wydziału, którzy zaniedbywali swoje obowiązki względem stowarzyszenia, tym samym każdą swoją nieobecność na zebraniu Wydziału, jego

19 CPAHU/ Lwów: *Rejestracja towarzystwa*, zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 3857, k. 5– 6.

20 Tamże

21 Tamże, k. 6–7.

Fot. 4 – Ostatnia strona statutu „Towarzystwa im. Kr. Wł. Jagielly” z roku 1912, wraz z pieczęcią stowarzyszenia (fot. ze zbiorów CPAHU we Lwowie).

członek musiał usprawiedliwić, dwukrotne nieuzasadnione nieprzybycie oznaczało w konsekwencji otrzymanie nagany (ustnej lub pisemnej), a w ostateczności nawet zawieszenie w wykonywaniu obowiązków (§ 17)²².

„Jagiellonka” na zewnątrz reprezentowana była przez prezesa Towarzystwa, który pełnił również funkcję kierownika Wydziału, ponadto przewodniczył w posiedzeniach Walnego Zgromadzenia. Prezes był zobowiązany do nadzorowania majątku i kierowania kancelarią (przy pomocy sekretarza i skarbnika) Towarzystwa. Do pomocy w kierowaniu stowarzyszeniem prezes

22 Tamże, k. 7–8.

miał – jak już wspomniano powyżej – dwóch wiceprezesów (określanych jako pierwszy i drugi). Zarówno prezes, jak i wiceprezesi nie mogli zostać w żadnym wypadku usunięci przez Wydział, gdyż takowa prerogatywa przysługiwała tylko Walnemu Zgromadzeniu²³. Funkcję prezesa „Jagiellonki” do końca działalności zrzeszenia pełnił – jak podają J. Kotlarczyk i D. Mróz – Stefan Kotlarczyk²⁴.

Wszelkie spory wynikłe pomiędzy członkami „Towarzystwa im. Króla Jagiełły” – w razie niemożności rozwiązania zaistniałego konfliktu przez Wydział – rozstrzygał, podobnie jak w przypadku innych stowarzyszeń publicznych, Sąd polubowny. Instytucja ta składała się z arbitrów wybieranych po jednym przez każdą z zainteresowanych stron, w kolejności arbitrzy ci wyznaczali dodatkowo do składu sędziowskiego z grona członków Towarzystwa – superarbitra. Gdyby, w trakcie wyboru superarbitra, sędziowie polubowni nie mogli znaleźć kompromisu co do osoby mającej pełnić tę zasadniczą funkcję, nominacji dokonywał Wydział. Sąd w takim składzie winien do czterech tygodni dostarczyć stronom konfliktu, jak również Wydziałowi, wyrok wraz z niezbędną argumentacją tegoż. W razie, gdyby któryś z interesantów nie pojawił się na wyznaczonej przez Sąd rozprawie, wyrok mógł być wydany zaocznie. Jeśli zaistniałaby ewentualność, iż żadna ze stron nie stawiała się na posiedzenie Sądu, sprawa uznawana została za niebyłą. Statut „Jagiellonki” zastrzegał, iż od wyroku Sądu polubownego nie można było złożyć odwołania, tak więc po upływie ośmiu dni od dostarczenia stronom orzeczenia Sądu, jego wyrok się uprawomocniał i miał charakter ostateczny i niepodważalny²⁵.

Statut Towarzystwa regulował także kwestie dotyczące majątku i funduszy stowarzyszenia. Dochody organizacji stanowiły wówczas: środki pochodzące z wpisowych i składek członkowskich, kwoty zebrane z dobrowolnych datków, odsetki z majątku ruchomego, a także dochody uzyskane z działalności kulturalnej Towarzystwa, jak odczyty, zebrania towarzyskie i przedstawienia teatralne. Ponadto do majątku stowarzyszenia, poza środkami pieniężnymi, należały *wszystkie inne ruchomości, jak biblioteka, sprzęty itp., tudzież ewentualne nieruchomości*²⁶. Majątek gotówkowy Towarzystwa stanowił oddzielne fundusze, a mianowicie: rezerwowy, zapomogowy i obrotowy.

23 Tamże, k. 8.

24 J. Kotlarczyk, D. Mróz, jw., s. 32.

25 CPAHU/ Lwów: *Rejestracja towarzystwa*, zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 3857, k. 9–10.

26 Tamże, k. 8–9.

Tabela 2. Podział i znaczenie funduszy *Towarzystwa im. Króla Jagiełły*²⁷.

Rodzaj funduszu	Charakterystyka
Rezerwowy	Fundusz utworzony z 1/4 części nadwyżki kasowej, która pozostawała w budżecie Towarzystwa po zamknięciu roku obrotowego. Środki zdeponowane w tym funduszu przeznaczone były na pokrycie nieprzewidzianych wydatków stowarzyszenia.
Zapomogowy	Pieniądze złożone na ten fundusz pochodziły, podobnie jak powyżej z 1/4 części nadwyżki budżetowej, obliczonej na zakończenie roku skarbowego, a także z dobrowolnych datków i ze składek członków wspierających. Z funduszu tego pokrywana była pomoc materialna dla członków organizacji.
Obrotowy	Fundusz obrotowy składał się z wszystkich pozostałych kwot nieprzdzielonych uprzednio do funduszy rezerwowego i zapomogowego. Celem nadrzędnym przy zawiązaniu tego funduszu było znalezienie dodatkowych środków pieniężnych przeznaczonych na pokrycie kosztów administracyjnych.

Ostatni § 26 Statutu dotyczył kwestii rozwiązania Towarzystwa, które mogło nastąpić tylko po przegłosowaniu – podczas specjalnie zwołanego nadzwyczajnego Walnego Zgromadzenia – odpowiednio przygotowanego wniosku przez większość 2/3 ogółu członków rzeczywistych stowarzyszenia. Konsekwencją ewentualnego rozwiązania Towarzystwa miało być przekazanie całości jego majątku na cele dobroczynne, wskazane uprzednio przez Walne Zgromadzenie²⁸.

ZMIANY ZAPROWADZONE W FUNKCJONOWANIU TOWARZYSTWA W ROKU 1912

Walne Zgromadzenie Towarzystwa w dniu 25 lutego 1912 roku zaprowadziło znaczące zmiany w funkcjonowaniu organizacji. W tym dniu uchwalono przede wszystkim nowy statut Towarzystwa, który – po podpisaniu przez wiceprezesa Franciszka Buszka, zawodowo pełniącego funkcję starszego radcy skarbu²⁹, i sekretarza Antoniego Woźniaka – został przesłany w dniu 29 marca w pięciu egzemplarzach do akceptacji przez Namiestnictwo we Lwowie³⁰. Po sprawdzeniu

27 Tamże, k. 9.

28 Tamże, k. 10.

29 G. Studnicki, *Kto był kim w Wadowicach?*, Wadowice 2004, s. 28.

30 CPAHU/ Lwów: *Rejestracja towarzystwa*, zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 3857, k. 21 i 28.

nowego statutu z wymogami ustawy z 15 listopada 1867 r. Namiestnictwo Galicyjskie kolacjonowało zmiany statutowe w dniu 13 kwietnia 1912 r., dwa dni potem decyzją o wpisaniu do katastru stowarzyszeń zmienionego statutu Towarzystwa została przesłana do wadowickiego Starostwa. Jeden egzemplarz zmienionego statutu, jak zwykle w takiej sytuacji, nakazano Władzy powiatowej przekazać wspomnianemu już Antoniemu Woźniakowi, jako sekretarzowi zainteresowanego stowarzyszenia³¹.

W statucie z roku 1912, w porównaniu z tym sprzed dwóch lat, obszerniej zostały sprecyzowane obowiązki i przywileje członków Towarzystwa, a także zadania i funkcjonowanie poszczególnych organów kierujących stowarzyszeniem jak Walne Zgromadzenie czy Wydział. Tym samym objętość postanowień statutowych zwiększona została z 26 paragrafów w roku 1910 do 50 w roku 1912. W celach Towarzystwa dodano po raz pierwszy zapis o utrzymywaniu kółka dramatycznego, które miało urządzić przedstawienia teatralne dla ogółu mieszkańców miasta Wadowic³².

W kwestii członkostwa w stowarzyszeniu, znaczącą zmianą było nominalne zastąpienie członków rzeczywistych – zwyczajnymi. Statut również nie określał już (jak to było w roku 1910) konkretnej kwoty stanowiącej składkę miesięczną, do której uiszczania zobowiązany był członek zwyczajny, lecz ta była uzależniona od decyzji Walnego Zgromadzenia i mogła być prawnie przez ten organ uchwałodawczy zmienianą w zależności od potrzeb. Poza powtórzeniem zapisu dotyczącego równego traktowania obydwu płci podczas procesu przyjmowania do „Jagiellonki”, zadbano o skonkretyzowanie, iż członkiem Towarzystwa może być tylko osoba mająca powyżej 18 lat. Członkami honorowymi z kolei mogły zostawać nie tylko osoby związane z kardynalną działalnością Towarzystwa jak to było dotychczas, ale status ten można było uzyskać za jakąkolwiek pracę obywatelską. Zasadniczą regulacją było zaznaczenie, iż członkom honorowym przysługiwały *prawa członków zwyczajnych bez obowiązku zasilania funduszków Towarzystwa*³³. Odnośnie członków wspierających zwiększono ich roczną składkę z 10 do 18 koron (wpłacaną z góry lub w ratach półrocznych, kwartalnych czy nawet miesięcznych), nadto zostali oni zobligowani do opłacenia jednorazowego wpisowego w kwocie 2 koron. Do paragrafu określającego zasady wykreślenia lub wykluczenia członków stowarzyszenia, dodano wpis o możliwości dobrowolnego wystąpienia członka ze struktur „Jagiellonki”, co mogło nastąpić po pisemnym zawiadomieniu przez niego

31 Tamże, k. 42.

32 Tamże, k. 22.

33 Tamże, k. 22–23.

Wydziału bez konieczności rzeczowego uzasadnienia swojej decyzji, a także po uregulowaniu składki za miesiąc, w którym interesant zgłosił chęć wystąpienia³⁴.

Sprawami Towarzystwa nadal kierowało Walne Zgromadzenie i Wydział. Przy czym w przypadku tego pierwszego uregulowano zasady przeprowadzania porządku obrad poprzez ustanowienie oddzielnego regulaminu (zagwarantowanego w § 36 ust. k statutu z 1912 r.), który został zaaprobowany decyzją uchwały Walnego Zgromadzenia – podobnie jak opisywane zmiany statutowe – w dniu 25 lutego 1912 r. Spośród 24 paragrafów stanowiących wspomniany regulamin, szczególne znaczenie miał § 17 określający, iż w przypadku głosowania nad ważniejszymi projektami uchwał na wniosek 1/3 części składu Walnego Zgromadzenia, przewodniczący posiedzenia zobowiązany był do zarządzenia głosowania imiennego. Znów, jeśli zgromadzenie miało podjąć się rozwiązywania kwestii osobistych, przewodniczący mógł zadecydować o potrzebie przeprowadzenia głosowania tajnego za pomocą kartek. Regulamin sprecyzował także, jak powinien być sporządzony protokół obrad, który miał zawierać:

- a) *Nazwisko przewodniczącego, oraz spisującego protokół i liczbę obecnych członków.*
- b) *Wymienienie pism na zgromadzeniu odczytanych.*
- c) *Interpelacje członków i odpowiedzi na nie.*
- d) *Wnioski wzięte pod obradę z wymienieniem wnioskodawców, wynik głosowania i powziętej uchwały.*
- e) *Wynik wyborów i nazwiska powołanych do skrutynium³⁵.*

Na uwagę zasługuje także § 10 przytoczonego regulaminu, zaprowadzający postanowienia w sprawie przeprowadzania wyborów Walnego Zgromadzenia odpowiednio na funkcje: prezesa, pierwszego i drugiego wiceprezesa, członków Wydziału, sędziów Sądu honorowego i przedstawicieli Komisji rewizyjnej. Mocą tego paragrafu przewodniczący posiedzenia zobligowany był do powołania skrutatorów w liczbie nieparzystej, którzy następnie odbierali kartki z oddanymi przez członków Zgromadzenia ważnymi głosami. Po przeliczeniu głosów skrutatorzy przekazywali przewodniczącemu wyniki, a ten z kolei ogłaszał je obecnym na posiedzeniu członkom Towarzystwa. Walne Zgromadzenie, działając w oparciu o statut z roku 1912, mogło być nadzwyczajnie zwoływane przez Wydział na pisemne żądanie już nie 2/3 liczby członków rzeczywistych, jak to było zapisane w poprzednim statucie, lecz tylko 1/3 części wszystkich członków zwyczajnych. Zwiększono

---

34 Tamże, k. 23–24.

35 Tamże, k. 29–31.

także okres, w którym Wydział winien wydać okólnik i Wydział stowarzyszenia w zmienionym statucie powiększono z jedenastu członków do trzynastu (prezes, dwóch wiceprezesów i dziesięciu członków wydziałowych), których urzędowanie trwać miało maksymalnie dwa lata. Corocznie zmieniano skład osobowy połowy członków wydziałowych, którym kończyła się kadencja, co, faktycznie, przyczyniło się do ciągłości zarządu nad Towarzystwem. Do ważności uchwał Wydziału była potrzebna, podobnie jak wcześniej, obecność sześciu członków, z tą różnicą, iż o ile w statucie z roku 1910 przewodniczący Wydziału był już uwzględniony we wspomnianej grupie sześciu członków, to na podstawie statutu z 1912 r. prezes lub jeden z wiceprezesów stanowił niezbędną do uchwalenia ważnego wniosku siódmą osobę. Ponadto § 43 zmienionego statutu skonkretyzował dotychczas raczej ogólnikowo przyjęty zakres działania Wydziału, w którego gestii odtąd było:

- a) Zarządzać majątkiem Towarzystwa.
- b) Przedstawiać Walnemu zgromadzeniu do zamianowania członków honorowych i założycieli.
- c) Przyjmować, wykreślać i wykluczać członków.
- d) Uwalniać członków zwyczajnych czasowo od wkładki, albo ją zniżyć.
- e) Wykonywać uchwały Walnego zgromadzenia.
- f) Czuwać nad ładem i karnością w Towarzystwie i sprawować władzę dyscyplinarną.
- g) Przedstawiać Sądowi honorowemu wnioski na wykluczenie członków.
- h) Ustanawiać komisje i oddziały dla specjalnych czynności w Towarzystwie.
- i) Uchwalać regulamin swych obrad i czynności, uchwalać lub zatwierdzać wszelkie regulaminy i instrukcje, o ile statut inaczej nie postanawia.
- k) Przedkładać komisji rewizyjnej przynajmniej na 10 dni przed dorocznym Walnym zgromadzeniem księgi kasowe i rachunki do sprawdzenia.
- l) Zwoływać Walne zgromadzenia, przygotowywać dla tychże wnioski i ustanawiać porządek obrad.
- m) Zdawać sprawę ze swych czynności Walnemu zgromadzeniu.
- n) Urządzać przedstawienia, wycieczki, zabawy i występy przy ewentualnym współudziale oddziałów.
- o) Utrzymywać bibliotekę i prenumerować czasopisma.
- p) Przyjmować, mianować i oddalać wszystkich płatnych funkcjonariuszów Towarzystwa i oznaczać wysokość ich płacy.
- r) Załatwiać wszystkie sprawy Towarzystwa, o ile nie należą do kompetencji Walnego zgromadzenia.

s) *Odpisywać zaległe wkładki w miarę nieściągłości*³⁶.

Prezes i wiceprezesi, podobnie jak pozostali członkowie wydziałowi, byli obierani na dwa lata. Ciekawym faktem jest, iż zarówno: wybór, zawieszenie, wykluczenie bądź wykreślenie któregoś z reprezentantów Towarzystwa mogło zgodnie ze statutem nastąpić nie tylko przez głosowanie, ale również poprzez aklamację. Swoiste novum stanowiło ustanowienie pieczęci Towarzystwa, która miała, obok podpisów prezesa (lub jednego z wiceprezesów) i sekretarza, uwierzytelniać odtąd dokumenty stowarzyszenia³⁷.

Zmieniony statut zlikwidował dotychczas działający Sąd polubowny, a w jego miejsce został powołany Sąd honorowy. Sześciu – wybieranych przez Walne Zgromadzenie na kadencję jednego roku – sędziów honorowych zobowiązanych było do rozstrzygania nie tylko sporów zaistniałych pomiędzy członkami Towarzystwa, lecz także między samym stowarzyszeniem a jego członkami. Ponadto Sąd honorowy (podobnie jak poprzednio Sąd polubowny) stanowił najwyższą instancję odwoławczą Towarzystwa w sprawach dyscyplinarnych³⁸.

Nowo utworzonym w roku 1912 organem „Jagiellonki” była Komisja rewizyjna, złożona z trzech przedstawicieli Towarzystwa wydelegowanych przez Walne Zgromadzenie i jednocześnie nienależących do Wydziału. Celem statutowym komisji było przeprowadzanie ad hoc kontroli stanu kasy stowarzyszenia i działalności skarbnika, jak również kontrola ksiąg kasowo – rachunkowych i stanu inwentarza wraz z zakończeniem każdego roku administracyjnego, równoznacznego z końcem roku słonecznego według kalendarza gregoriańskiego. Z przeprowadzonych rewizji komisja powinna była każdorazowo przygotować sprawozdanie, które następnie należało zdać członkom Walnego Zgromadzenia³⁹.

W kwestii majątkowej – fundusz rezerwowy został nominalnie zastąpiony tzw. funduszem zapasowym, z którego środki pieniężne były przeznaczone wyłącznie na kultywowanie idei, dla których Towarzystwo zostało zawiązane. W przypadku rozwiązania „Towarzystwa im. Króla Władysława Jagiełły” przez Walne Zgromadzenie cały jego majątek mocą § 49 przechodził stricte *na cele narodowe polskie*, które zostałyby uznane przez członków stowarzyszenia *za godne poparcia*⁴⁰.

---

36 Tamże, k. 26–27.

37 Tamże, k. 25 i 27.

38 Tamże, k. 27–28.

39 Tamże, k. 25 i 28.

40 Tamże, k. 28.

Powyżej scharakteryzowany statut „Jagiellonki” (wraz z *Regulaminem obrad Walnego zgromadzenia Towarzystwa im. Kr. Wład. Jagiełły w Wadowicach*) zatwierdzony przez lwowską Władzę krajową w roku 1912, obowiązywał co najmniej do okresu ustanowienia na powrót państwowości polskiej. Świadczyć o tym może fakt, iż podczas przeprowadzonej kwerendy w CPAHU we Lwowie nie odnaleziono innych – aniżeli te opisane powyżej – dokumentów rejestrujących działalność „Towarzystwa im. Kr. Wł. Jagiełły” w ostatnich latach istnienia wspólnej monarchii Austrii i Węgier.

Wykaz skrótów:

CPAHU – Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie

Konrad Meus – doktorant w Katedrze XIX wieku, Instytutu Historii Akademii Pedagogicznej im. KEN w Krakowie. Autor specjalizuje się w historii regionalnej, ze szczególnym uwzględnieniem miejscowości powiatu wadowickiego.